

Barn och barnfamiljer 90-talets förlorare

Uppsats i antologin *Sverige efter välfärdskrisen. Mellan hot och jobb* (red. Bengt Starrin och Ronny Svensson), Borea Förlag 1998

Inledning

Den svenska ekonomiska politiken har under 90-talet varit extremt barnfientlig. Ett resultat av detta är den drastiska nedgång i födelsetalen som har ägt rum. Förra året, 1997, var det första året sedan 1809 som det föddes färre människor i Sverige än som dog.

En stor del av kostnaderna för det s.k. "världsrekordet i budgetsanering" har betalats av barnfamiljerna. Sveriges kommuner tillhör också de stora förlorarna. Barnen har därmed drabbats både av de försämringar som har ägt rum i barnfamiljernas ekonomiska situation och av de kommunala nedskärningarna inom områden som skola, barnomsorg och kultur- och fritidsverksamhet.

För kommunerna har det handlat om att betala notan för statens misslyckade konjunkturpolitik på 90-talet. Samtidigt som många kostnader har vältrats över på kommunerna har flertalet kommuner till följd av arbetslösheten sett sina skatteinkomster sjunka och utgifterna för socialbidrag skjuta i höjden.

Göran Persson får guldstjärnor av finansmarknaderna, och beröm på Wall Street. Men de finansiella marknaderna bryr sig inte om hur barnen mår. Investeringar som kan ge avkastning först om tjugo år är en ren belastning, på marknader där en vecka kan ses som "lång sikt".

Det finns dock ingen motsättning mellan god samhällsekonomi och omtanke om våra barn. Tvärtom. En politik som gör att barn far illa är inte bara ondskefull i största allmänhet - den är rentav dålig för den framtida ekonomiska tillväxten.

Gör barnen synliga!

I den ekonomisk-politiska debatten är en fjärdedel av landets befolkning -de cirka två miljoner människor som är under 18 år - frånvarande.

Barn förväntas inte själva ha några synpunkter på den ekonomiska politik som förs i landet, eller ens i den egna kommunen. Ekonomi anses vara för svårt för barn att förstå sig på.

Men barn lär sig tidigt att hålla i sina pengar. En elvaåring som ska försöka få 100 kronor att räcka hela månaden vet vad hushållning med knappa resurser vill säga. Han eller hon skulle förstå grunddragen i en kommunal budget. Och säkert också, med god sakkunskap, kunna ifrågasätta de prioriteringar som görs.

I dagens Sverige vet också barn tidigt vad arbetslöshet är. Över 100.000 barn och ungdomar lever i dag i familjer där båda föräldrarna saknar arbete. Men barn

förväntas inte ha några synpunkter på arbetslösheten. Däremot hör de ofta på TV-nyheterna hur äldre herrar pratar om vilket förfärligt hot som inflationen utgör.

Det är också ovanligt att barnens situation beaktas då vuxna beslutsfattare diskuterar ekonomisk politik. Vi har t.ex. aldrig fått höra en Riksbankschef säga: "Av hänsyn till landets barn har vi beslutat att sänka styrräntan med 0.25 procent." Ungefär lika sällsynt är det att höra en TV-reporter fråga en finansminister hur ett svenskt medlemskap i EMU skulle Påverka barn och ungdom.

Ändå har frågor som rör t.ex. växelkurser och penningpolitik stor betydelse för barnen. En stollig växelkurspolitik - såsom den som Sverige förde i början av 90-talet - kan vara skadligare för våra barn än en misslyckad skolreform. En riksbankschef eller finansminister kan fatta en mängd beslut i strid med FNs barnkonvention - vars fjärde paragraf stadgar att staterna som undertecknat konventionen skall främja barnens ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter "med utnyttjande till det yttersta av sina tillgängliga resurser" - utan att behöva stå till svars för detta.

Miljörörelsens slagord "*prevention better than cure*" borde även gälla våra barn. Det är både bättre och billigare att förebygga än att bota. En hållbar ekonomisk och social utveckling är omöjlig utan barn som mår bra.

Med detta vill jag inte ha sagt att målet att ge våra barn en harmonisk uppväxt behöver rättfärdigas med ekonomiska argument och samhällsekonomiska kostnads-intäktskalkyler. I motsats till t.ex. ekonomisk tillväxt, eller balans i statsbudgeten, är mänsklig utveckling ett mål i sig. Om vi måste besvara den klassiska frågan "Blir du lönsam, lille vän?" jakande för att kunna motivera insatser för våra barns bästa har vi blandat ihop mål och medel.

Kostnader för att försumma våra barn: Några exempel

De samhällsekonomiska kostnaderna för en individs kriminella karriär - med småbrott i tonåren, grövre brottslighet vid vuxen ålder, och ett tiotal av de yrkesverksamma åren i fängelse - har uppskattats till 10-20 miljoner kronor. Till detta skall läggas de enorma, men svårsmätbara, kostnader som brottsoffrens lidande representerar.

Den grova ungdomsbrottsligheten - som ofta fullföljs med en kriminell karriär vid vuxen ålder - är dock endast toppen av ett isberg. De största kostnaderna av en barn- och ungdomsfientlig politik torde belasta mer eller mindre osynliga konton, såsom utebliven produktion till följd av avbrutna skolgångar, svårigheter att komma in i arbetslivet, missbruk, uppgivenhet.

Eller, annorlunda uttryckt: ett dåligt utnyttjande av människors potential.

Mot denna bakgrund framstår de senaste årens besparingar inom skola och barnomsorg som samhällsekonomiskt vanvettiga. Inte minst gäller detta de drastiska nedskärningar som gjorts i personal som stöder barn och ungdomar "i riskzonen" - skolpsykologer, kuratorer, speciallärare, m.m.

En majoritet av de grova brottslingarna på våra fängelser sägs ha läs- och skrivsvårigheter. Kanske är mindre skolklasser, och specialundervisning för barn med läs- och skrivsvårigheter, de bästa brottsförebyggande insatser som finns?

Låt oss leka litet med siffror. Antag att den samhällsekonomiska notan för en grov brottsling blir 15 miljoner kronor. Antag att vi satsar 10.000 per individ på att stödja 1.000 barn och ungdomar med problem. För att dessa insatser skall vara samhällsekonomiskt - och inte bara humanitärt - motiverade räcker det med att en enda av de 1.000 ungdomarna räddas från ett liv i kriminalitet.

Detta är inte rätt tillfälle, eller rätt författare, när det gäller att föreslå vilka åtgärder som är effektivast mot ungdomsbrottslighet. Inte ens de främsta experterna inom området kan med säkerhet uttala sig om vilka brottsförebyggande åtgärder som är de bästa. Som ekonom finner jag dock det självklart att det är både bättre och billigare att förebygga än att bota. Nästan vilket program som helst, inom rimliga kostnadsramar och medbevarande av respekt för den personliga integriteten, som har positiva effekter i form av minskad ungdomsbrottslighet torde vara samhällsekonomiskt motiverat.

Efter detta konstaterande följer ett annat: nästan oavsett vilken aspekt vi beaktar har samhällets resurser för att minska ungdomsbrottsligheten dragits ned. Till den övergripande bilden av ökad risk för brottslighet till följd av den allmänna utvecklingen - med växande arbetslöshet och klassklyftor, ökad bostadssegregation, ökad tillgänglighet för droger, EU-anpassning av alkoholpolitik, m.m. - kan läggas besparingar inom områden som barns och ungdomars kultur- och fritidsverksamhet, barnpsykiatri, skolpsykologer, fritidsgårdar, narkomanvård och rehabiliteringsverksamhet, rättsskipning, och annat.

Ett annat exempel. Enligt Barnpsykiatrikommitténs slutbetänkande uppgår samhällets direkta kostnader för barn och ungdomar med psykiska problem till drygt elva miljarder kronor, motsvarande ungefär två tredjedelar av alla barnbidrag som betalas ut under ett år.

Av kostnaderna står kommunerna för cirka 75 procent, och stat och landsting för resten.

Föräldrarnas direkta kostnader ingår inte, och givetvis inte heller deras eller barnens ångest och oro.

Av de drygt elva miljarder som den offentliga sektorn spenderar på barn och ungdom med psykiska problem är mindre än tjugo procent av förebyggande karaktär. Resten är riktade - och mycket dyra - insatser som vård, behandling och placeringar utanför hemmet. Inom den barnpsykiatriska slutenvården uppskattas kostnaderna till upp till 5.000 kronor per barn och vård dygn. Detta blir mer än en och en halv miljon per år.

Hur mycket skulle inte de pengarna räcka till inom ett område som t.ex. barnkultur?

Barn och arbetslöshet

År 1990 levde cirka 18.000 barn i familjer i vilka varken pappan eller mamman arbetade. Fem år senare hade detta antal ökat till nästan 100.000.

Mellan 1990 och 1995 ökade antalet barn med minst en förälder som var arbetslös från 55.000 till 230.000.

Det totala antalet människor på den reguljära arbetsmarknaden har minskat med över en halv miljon sedan början av 90-talet. Den starkaste sysselsättningsminskningen har skett i de yngre åldersgrupperna, där nästan var fjärde person under 25 ofrivilligt står utan reguljärt arbete, under det att äldre över 55 påverkats minst av raset i sysselsättning.

Samtidigt som arbetslösheten ökat jobbar de som ännu har kvar sina arbeten desto mer. Vulgärt uttryckt jobbar 85 procent av de vuxna häcken av sig, och femton procent knappast alls.

Fler och fler av dem som är kvar i arbetet klagar över stress, och över att tiden inte räcker till. En rad olika indikatorer - såsom andelen av de yrkesverksamma som inte anser sig ha tid att äta en ordentlig lunch, som inte tycker att de kan påverka sina egna arbetstider och arbetsförhållanden, som ofta tar med sig jobbet hem, och som har sömnsvårigheter till följd av arbetsituationen - har ökat kraftigt de senaste åren.

Ökad arbetslöshet innebär ökad otrygghet även för dem som har arbete. År 1989 var det i genomsnitt fyra procent av både män och kvinnor som uppgav att det förekom hot om permittering eller uppsägning i deras arbete. År 1995 uppgav var sjätte sysselsatt kvinna (16 %) och var åttonde sysselsatt man (13 %) att det förekom hot om permittering eller uppsägning.

Det blir allt vanligare att kvinnor uppger att de inte vågar bli gravida av risk för att de - alla s.k. trygghetslagar till trots - skall förlora sina arbeten. Arbetsgivarnas ökade makt under 90-talet, och den växande andelen tillfällighetsarbeten, korttidsvikariat m.m., förstärker denna tendens.

Barnen drabbas av föräldrarnas ökade stress på arbetsplatsen. Men de drabbas också av föräldrarnas arbetslöshet.

De ekonomiska påfrestningarna på familjen vid arbetslöshet är i regel stora. Till dessa skall läggas tendenser till social isolering, och skam.

Givetvis påverkas också barnen negativt, och enkäter visar att oro för föräldrars arbetslöshet i dag har ersatt oro för krig och miljöförstöring som det som de svenska barnen fruktar mest.

Hela familjen drabbas. En rad olika studier visar att föräldrars arbetslöshet i allmänhet, och långtidsarbetslöshet i synnerhet, upplevs som svår av barnen till de arbetslösa.

Ett vanligt mönster är att barnen till en början gläds åt att föräldrarna är hemma mer, och har mer tid över. Denna positiva effekt brukar dock gå över ganska snabbt, och efter ett tag börjar negativa faktorer, såsom oro för ekonomin, slitningar inom familjen, ökat alkoholmissbruk, m.m., att ta överhanden så att det märks på barnens välbefinnande.

Ted Birch, som lett ett antal enkätundersökningar för Unga Örnar om hur svenska barn drabbas av föräldrarnas arbetslöshet, sammanfattar det mönster som framträder vid dessa och liknande undersökningar.

"Nu vet vi bland annat att barn till arbetslösa:

- * Presterar i många fall sämre skolresultat än andra barn.
- * Har ofta koncentrationssvårigheter.
- * Får oftare problem i sina kompisrelationer.
- * Är i högre grad än andra utsatta för mobbing.
- * Får ofta uppleva att föräldrarna skiljer sig.
- * Känner större osäkerhet inför framtiden."

Givetvis drabbas inte alla barn; Unga Örnars enkäter visar att kanske omkring 15 procent av barnen till arbetslösa föräldrar tar psykisk skada av situationen. Och femton procent av 230.000 barn är över 30.000 barn.

Den dramatiska ökning som har registrerats av antalet anmälningar till barn- och ungdomspsykiatri de senaste åren hänger åtminstone till en del samman med den arbetslöshet som drabbat barnens föräldrar. Och bara 14 procent av de barn till arbetslösa föräldrar som intervjuats av Unga Örnar svarar "Ja, absolut" på frågan om de tror att de får jobb när de är vuxna.

I flertalet svenska kommuner i dag förlorar barnen till arbetslösa föräldrar sin rätt till dagisplats. När föräldrarna blir av med sina jobb, och kanske tappar kontakten med sina gamla arbetskamrater, blir barnen ofta av med sina bästa kompisar.

Frågan om arbetslösheten - och den ökade stressen på arbetet för dem som har kvar sina jobb - är inte "barnneutral". En barnvänlig ekonomisk politik måste både prioritera sysselsättning och underlätta situationen för de barn vars föräldrar är arbetslösa, bl.a. genom att ge alla arbetslösa som så vill möjligheter att få ha kvar sina barn på dagis. För barnens skull, och för att underlätta för föräldrarna att komma tillbaka till arbetsmarknaden.

Men en barnvänlig politik måste också lindra stressen hos alla dem som har arbete. Detta är i första hand en maktfråga, där respekten för kvarvarande rättsregler rörande uppsägningar måste återupprättas. Men det handlar också om behovet av en ekonomisk politik som förstärker löntagarnas urholkade ställning på arbetsmarknaden.

Familje- och socialpolitik

Enligt Riksdagens socialutskott gjordes det mellan början av 90-talet och 1997 340 förändringar av socialförsäkrings- och bidragssystemen.

Det är från och med 1992, och speciellt mellan 1995 och 1997, som de stora förändringarna, som nästan alltid inneburit försämringar, i socialförsäkrings- och bidragssystemen har gjorts. Nedan följer ett långtifrån fullständigt axplock:

1992: Sänkt a-kassa till 90 procent. Höjd läkarvårdstaxa. Minskning av bidragen till tandvård.

1993: Ersättningen från a-kassan sänks till 80 procent och det kontanta arbetsmarknadsstödet, kas, från 210 till 198 kronor. En karensgdag införs för sjukpenning. Ersättningen sänks för de långtidssjuka. Ett minskat basbelopp införs för beräkning av bl.a. folkpension, änkepension, barnpension och barntillägg. Tandvårdstaxan höjs. Vårnadsbidrag införs.

1994: Sänkta flerbarnstillägg från och med det fjärde barnet. Barnbidragen för skolbarn över 16 år slopas under två månader per år.

1995: Flerfaldiga höjningar av patientavgifter och högkostnadsskydd på läkemedel. Höjda tandvårdsavgifter. Höjning av egenavgifterna till sjukförsäkringen. Sänkta basbelopp vid beräkningen av studiemedel, socialbidrag m.m. Sänkt ersättningsnivå inom föräldrapenningen. De två kontaktdagarna inom den tillfälliga föräldraförsäkringen slopas. Sänkta flerbarnstillägg. Försämrade bostadsbidrag. Slopade vårdbidrag.

1996: Sänkning av ersättningsnivåerna inom socialförsäkringssystemen till en enhetlig nivå på 75 % (delvis återställt till 80 % under 1997/98 enligt senare riksdagsbeslut). Sänkning av barnbidrag och flerbarnstillägg (återställt 1998). Slopade flerbarnstillägg för barn födda 1996 och därefter (återställt 1998). Slopade ytterligare en månads barnbidrag för 16-17-åringar. Ytterligare försämrade bostadsbidrag. Sänkning av den allmänna socialbidragsnormen. Försämring av tandvårdsförsäkringen. Höjning av högkostnadsgränsen för läkemedel. Höjning av patientavgiften inom sjukvård och tandvård.

1997: Fortsatta försämringar av bostadsbidrag. Sänkning och behovsprövning av änkepensioner. Dyrare medicin. Chocksänkning - från 230 till 103 kronor per dag - av utbildningsbidraget för de allra sämst ställda: arbetslösa som står utanför a-kassan. Tuffare villkor för dem som inte betalar underhållsbidrag efter skilsmässa. Sänkning av den tillfälliga föräldrapenningen från 85 till 75 procent, liksom av ersättningen för den så kallade pappa- eller mammamånaden.

De "återställare" som gjorts i år förändrar inte nämnvärt bilden i kronor och ören, även om de förhoppningsvis markerar ett tredebrott vad gäller nedskärningar.

Ett flertal avgifter som administreras av kommunerna har också höjts under 90-talet. Framför allt gäller detta avgifterna för barntillsyn, men även andra avgifter har höjts: avgifterna för barns kollovistelser, för deltagande i den kommunala musikskolan (där sådan ännu finns), m.m.

Till detta skall läggas de massiva skattehöjningar som framför allt drabbat hushållen. Företagsskatternas andel av de totala skatteintäkterna har minskat kontinuerligt under perioden.

Inte minst de lågavlönade har drabbats av skattehöjningarna. Den andel av inkomsterna som löntagare i inkomstskikten 100- 150.000 kronor om året betalar i skatt har stigit med 5-6 procentenheter mellan 1991 och 1997, och ligger i dag en bra bit över 30 procent.

Det mönster som framträder i den skatte- och socialförsäkringspolitik som har förts på senare år är entydigt: de som drabbats värst är de som redan drabbats värst av den övriga politiken, dvs. unga barnfamiljer samt sjuka och arbetslösa.

Från att ha haft en internationellt sett generös politik vad gäller ekonomiskt stöd till barnfamiljer ligger Sverige i dag, enligt beräkningar av postens familjeekonom Pia Nilsson, långt ned i rankingen.

Effekterna av de åtgärder som kortfattat beskrevs i sammanställningen ovan har blivit att de allmänna tendenserna till snabbt växande klyftor i samhället har accentuerats. Enligt SCBs siffror har inkomstfördelningen på senare år varit den mest ojämna sedan 1975, då SCB inledde sina mätningar.

Vad gäller inkomstfördelningens utveckling mellan olika åldersgrupper visar SCBs siffror att de senaste tjugo årens realinkomstförbättringar nästan helt gått till de äldre grupperna. Bland fattiga hushåll är barnfamiljer starkt överrepresenterade.

Antalet socialbidragstagare har ökat lavinartat, och bidragstidernas längd har ökat. Under 1997 översteg antalet socialbidragstagare 750.000.

Den växande arbetslösheten är, givetvis, den främsta orsaken till denna dystra utveckling. Men det bör också uppmärksammas att de sänkta ersättningsnivåerna vid sjukdom och arbetslöshet har gjort att många nya grupper också tvingas söka socialbidrag.

En stor del av kostnaderna för besparingarna har vältrats över från staten till kommunerna, och från ett billigt och lättadministrerat socialförsäkringssystem, baserat på rättigheter, till det administrativt krångliga och grovt integritetskränkande socialbidragssystemet. Erik Åsbrinks "världsrekord i budgetsanering" har skett till ett mycket högt pris, och dolt det faktum att staten tvingat kommunerna att överta ansvaret för de hundratusentals människor som förvisats från den generella välfärdspolitik.

Mängder med ungdomar har också misslyckats med att komma in på den reguljära arbetsmarknaden, och därmed i socialförsäkringssystemet.

Den allra snabbaste ökningen av socialbidrag har registrerats bland de unga. Av ungdomar födda 1974 har redan en tredjedel fått personlig erfarenhet av socialbidrag. Av ensamstående mödrar uppbär i dag över en tredjedel socialbidrag.

Om beslutshysterin och den ökade hårdheten i samhället

De drastiska förändringar i de makroekonomiska och socialpolitiska spelreglerna som kännetecknat hela det gångna decenniet har ackompanjerats av en rent manisk klåfingrighet när det gällt organisatoriska och administrativa reformer. Inom t.ex. utbildningsområdet har de genomgripande förändringarna avlöst varandra: kommunaliseringen av skolan, otaliga gymnasie- och läroplansreformer, betygsreformer, skolpengens införande (och ibland avskaffande), framväxten av friskolor, förändringarna - läs: försämringarna - av lärarnas anställningsvillkor och arbetsförhållanden, etc.

Det faller utanför ramen för denna uppsats - och långt bortom författarens kompetens - att analysera vilka av dessa förändringar som varit "bra", och vilka som varit "dåliga". Min enkla poäng är att en central verksamhet som skolan, som direkt påverkar våra barns situation, har varit utsatt för en smått hysterisk experimentlust - och svår stress - på senare år.

Till de formella regelförändringar som gjorts inom socialförsäkrings- och familjepolitiken, av vilka ett fåtal berörts ovan, skall läggas de informella. Som alla pekar i en och samma riktning: tuffare tag mot dem som redan har det svårt.

Som en röd tråd i tillämpningen av socialtjänstlagen går den nya brutaliteten: det blir allt svårare att få det allt mindre socialbidraget. Så gott som varje svensk torde i dag känna någon som har personliga erfarenheter av hur besparingskraven - ibland i kombination med ideologiska strömningar av typ "Det är ditt eget fel om du har det svårt" - har förstärkt en förnedrande behandling av socialbidragsmottagare.

Föräldrabalken - som fortfarande stadgar att föräldrar inte har någon försörjningsplikt för vuxna barn - är också föremål för en omtolkning, som i praktiken medför att föräldrarnas försörjningsplikt utsträcks till barn som är myndiga, och som gått ut gymnasieskolan. I flera uppmärksammade fall har ungdomar som velat flytta hemifrån förvägrats socialbidrag med motiveringen att de skall bo kvar hemma även långt efter det att de fyllt tjugo.

Som ibland påpekats tillämpas därmed föräldrabalken på ett inkonsekvent sätt. Då barnen är myndiga förlorar föräldrarna rätten till bostadsbidrag, eftersom ungdomarna räknas som "inneboende". Även studiebidraget försvinner, liksom underhållsbidraget från den andra föräldern efter skilsmässa. Föräldrarna - eller föräldern, efter skilsmässa oftast modern - har dock kvar sitt försörjningsansvar.

En annan omtolkning av föräldrabalken gäller den nya praxis som utvecklats i samband med skilsmässa. Det förekommer allt oftare att socialsekreterare avråder kvinnor från att skiljas om de inte kan försörja sig själva. Genom att tolka föräldrabalken fullt ut blir den som har arbete och pengar - vilket oftast är mannen - försörjningspliktig för den andra parten i de dryga sex månader det tar innan äktenskapet är upplöst. Tidigare praxis var att socialbidrag betalades ut från den första dagen i den nya bostaden. I dag får, enligt Eva Hjort på Socialstyrelsen (citerad i AB den 25 juli 1997), inte ens misshandlade kvinnor hjälp för att flytta från sin man. Om mannen vägrar betala under de första sex månaderna återstår för kvinnan en tidsödande rättegång. "Utvecklingen under 90- talet har överträffat mina vildaste

fantasier", kommenterar Eva Hjort. "Det vi ser i dag är en EU- anpassning. I dag ska man kunna försörja sig till varje pris."

Den ökade hårdheten i 90-talets tolkningar inom socialförsäkrings- och bidragssystemen har sin motsvarighet i en växande rädsla på arbetsplatserna inom både den privata och offentliga sektorn. En rädsla för att sjukskriva sig, att byta jobb, att kritisera chefer. Hot om uppsägning, krav på lojalitetsförklaringar, det allt hårdare tempot för dem som har kvar sina jobb - allt detta, och mycket därtill, har skapat en växande oro som smittar av sig på våra barn och ungdomar.

Rädda vuxna skapar ofta rädda barn. Och maktfullkomliga vuxna kan fostra barn som växer upp till maktfullkomliga vuxna.

Hur har barn och ungdomar drabbats?

Ett litet urval tidningsrubriker från de vackra vårdagar jag sitter och funderar på min artikel om barns och ungas situation i dagens Sverige ger rikligt med stoff för funderingar kring vad som håller på att hända i Sverige:

"Panikåtgärder för unga ökar" (DN 27 april 1998)

"Akut vård av unga har ökat drastiskt" (Ljusdalsposten 27 april 1998)

"Unga har inte råd med vård" (Aftonbladet 28 april 1998)

"Allt fler barn polisanmäls" (DN den 5 maj 1998)

Till detta skulle man kunna lägga rader av rubriker om t.ex. skolkrisen, ungdomsvåld eller ökad droganvändning bland barn och ungdomar.

Många av de larmrapporter som vi nästan dagligen läser i tidningarna är kanske överdrivna. Eller också är de endast toppen av ett isberg. Effekterna av 90-talets kris på barns och ungdomars hälsa och välbefinnande är svåra att tolka; orsakssambanden är vaga, och bra data som kan belysa utvecklingen över tiden saknas ofta.

Att med någon större precision tolka hur de förändringar som har ägt rum på 90-talet har påverkat barns och ungdomars faktiska levnadsvillkor är således svårt. Dock förefaller det ställt utom allt tvivel att summan av alla de förändringar/försämringar av ekonomisk och social natur som ägt rum under 90-talet har påverkat våra barn negativt, och att indikatorer som ökad psykisk ohälsa bland barn och ungdomar sammanhänger med den ekonomiska politik som har förts. Antalet barn i den s.k. riskzonen har ökat kraftigt. Många av effekterna - t.ex. i form av ökad utslagning på arbetsmarknaden, ökat missbruk och kriminalitet m.m. - kan dock komma att registreras först med en betydande eftersläpning.

Det har på senare år publicerats många olika skrifter som försöker belysa hur våra barn och ungdomar mår, och hur deras välbefinnande har förändrats under 90-talet. Den övergripande slutsatsen i all denna litteratur är att flertalet barn och ungdomar i Sverige i dag mår ganska bra - men sämre än för några år sedan. De flesta barn och

ungdomar uppger sig vara nöjda med livet - men andelen missnöjda har ökat.

Indikatorer som ofta lyfts fram är att ett växande antal barn och ungdomar:

- mobbas i skolan
- har psykiska problem
- upplever hot om våld i sin vardag
- misshandlas i hemmet
- lider av allergi och astma
- har självmordstankar
- har provat droger
- har arbetslösa föräldrar
- misstror myndigheter.

För ungdomar kan också noteras den kraftiga försämringen i materiell levnadsstandard som avspeglas i t.ex. ökningen av behovet av socialbidrag, ökningen av ungdomar som bor kvar hos sina föräldrar mot sin vilja, den sjunkande andelen ungdomar som tar körkort, försämringarna i villkoren för studielån, och rader av andra mer eller mindre viktiga indikatorer.

Vad behövs för att vända utvecklingen? Syftet med de kommentarer som följer är inte att komma med några patentröslningar, eller föreslå några helt nya, fräscha reformförslag. Däremot görs ett försök att diskutera allmänna principer som skulle kunna ligga till grund för en mer barnvänlig ekonomisk politik än den som förts under 1990- talet.

Behovet av förutsägbarhet

Under sin sista tid som statsminister beklagade sig Ingvar Carlsson ofta över det allt tuffare tempot i politiken. "Om vi tidigare hade en ATP-fråga vart tionde år har vi i dag tio ATP-frågor varje år", suckade han (fritt citerat ur minnet).

Hela tiden måste, menar politikerna, nya beslut fattas. Dagens paroll har blivit "beslut först, utredning om konsekvenserna senare".

Det gamla hederliga svenska utredningsväsendet kännetecknades av omsorgsfullt gjorda utredningar, remissförfarande, debatt och så småningom beslut. Denna noggrannhet, eller tröghet, hade sina nackdelar. Men också stora förtjänster. Under det senaste decenniet har vi bevittnat vad många statsvetare beskriver som det svenska utredningsväsendets förfall.

En konsekvens av det alltmer stressade beslutsfattandet är att allt fler beslut rivs upp efter ett tag. De tvära kasten har omfattat både stort och smått: från val av växelkurspolitik och den övergripande finanspolitiken via procentsatser inom socialförsäkringssystemen till krav som måste vara uppfyllda för att föräldrar skall kunna skicka sina barn på kollo.

Sveriges tre regeringar på 90-talet - och flertalet svenska kommuner - har alla gått bärsärkargång när det gäller att fatta beslut. Inte minst har klåfingrigheten gällt att riva upp nyligen fattade beslut, såväl egna beslut som andras.

Förutom det makroekonomiska kaos som följt på den förda politiken har summan av alla förändringar av ekonomisk och organisatorisk art ökat stressen i samhället. För barn är föräldrars och andra vuxnas tillgänglighet - de vuxnas tid, och frid - av avgörande betydelse för barnens välbefinnande. Men kombinationen av tid, frid och råd har blivit en bristvara hos svenska barnfamiljer.

Ingvar Carlssons slutsats av det allt snabbare tempot i vår alltmer internationaliserade ekonomi var att politikerna måste vara lika snabba med att fatta beslut som marknaden. Själv tror jag att den rimliga slutsatsen borde vara den motsatta: ju mer och ju snabbare marknadskrafterna härjar med oss, desto större skäl finns det för politikerna att ha is i magen.

För att återvända till våra barn och barnfamiljer kan vi se hur varje familjeekonomisk kalkyl utsatts för stora påfrestningar under 90-talet. All seriös ekonomisk planering hemma vid köksbordet har omöjliggjorts.

Finansmarknadernas ökade makt under det senaste decenniet har i sig har tenderat att driva våra ekonomier i en riktning mot ökad ryckighet, kortsiktighet och barnfientlighet. Givet detta finns det desto större skäl för politiken att vara förutsägbar, långsiktig och barnvänlig.

Frågan om risk och osäkerhet är central i ett samhälle. I en marknadsekonomi finns det alltid osäkerhet - om jobb, räntor, växelkurser, m.m. Men det har blivit värre. På område efter område kan vi se hur marknad och politik på 90-talet har ökat den ekonomiska risken för hushållen, och förskjutit rikstagandet i bestämda riktningar: från företagssektorn till hushållen, från gamla till unga, från barnlösa till barnfamiljer, från rika till fattiga, från friska till sjuka, från fallskärmsförsedda till utstämplade.

Detta är orimligt. Alla svenskar, men speciellt barnfamiljerna, måste skyddas från den form av risk som det extrema politiska hattandet under 90-talet givit upphov till. Det handlar här inte om att utfärda innehållslösa garantier som aldrig kan infrias - som t.ex. Ingvar Carlssons vallöfte i den avslutande TV-debatten inför valet 1994, då han klädde ut sig till chef över landets samtliga kommuner, med diktatoriska befogenheter, och utlovade att inga nya uppsägningar skulle ske inom vård, skola och omsorg om socialdemokraterna vann riksdagsvalet. Det handlar om så självklara saker som rimligt fasta spelregler, inklusive robusta, pålitliga socialförsäkringssystem.

Givetvis behövs det snabba beslut ibland. Men inom de välfärds- och trygghetssystem utifrån vilka många familjer planerar sin ekonomi - såsom storleken på barnbidrag och nivåer och kriterier inom socialförsäkringssystemen - är den beslutshysteri vi bevittnat utslutande destruktiv. För familjerna. Och för konjunkturerna.

Familjepolitiken är inget bra område för partitaktik, eller för konjunkturpolitiska experiment. Och speciellt inte för pro-cykliska experiment. Vi har nu lärt oss tillräckligt om politikens beteende för att veta att de är generösa under "goda tider", och bedriver åtstramningspolitik under dåliga. Tvärtom vore bättre. Men allra bäst

vore det om de familjepolitiska trygghetssystemen lämnades i fred för kortsiktig konjunkturpolitik.

Rättvisa och tillit

Rättvisa är ett svårt ord, som tycks användas alltmer sällan av vuxna. För barn är det fortfarande ett begrepp med en naturlig, och oftast helt rimlig, innebörd. Barn har en osviklig känsla för orättvisor (åtminstone när de drabbar dem själva).

Vissa vill mönstra ut begreppet helt - även ur barnens vokabulär. T.ex. Bo Berggren, tidigare styrelseordförande i Stora: "Jag har sagt åt mina barn att sluta använda ordet rättvist. Den som använder det ordet är bara ute efter något, som inte kan fås med logiska argument".

Jag håller med Bo Berggren om att rättvisa är ett problematiskt begrepp. Men ändå nödvändigt. Hur skulle vi kunna fostra våra barn till anständiga människor om alla vuxna ansåg att ordet rättvisa är meningslöst?

I 90-talets Sverige behövs det heller inga subtila definitioner för att slå fast att orättvisorna i samhället har ökat på ett dramatiskt sätt. De fattiga har blivit både fler och fattigare, samtidigt som de rikas girighet har antagit helt skamlösa proportioner.

Inte minst för barnen har orättvisorna ökat. Barnen föds in i ett samhälle där tur med föräldrar och bostadsort spelar en långt större roll för barnets rätt till en harmonisk uppväxt än för bara några år sedan.

Utvecklingen mot ökad social segregering går i dag fort - mycket fort.

En rimligt jämn inkomstfördelning bland vuxna, och en rimligt jämn fördelning av möjligheterna för våra barn, måste vara en hörnsten i en barnvänlig politik. Den viktigaste rättvisefrågan i dag är därför att hejda den nuvarande trenden mot växande klyftor i våra barns uppväxtvillkor. Det handlar om insatser av alla tänkbara slag: från kamp mot arbetslösheten till ett återupprättande av kvaliteten inom barnomsorg, skola och hälsovård - framför allt i de fattiga områden som drabbats hårdast av utvecklingen under 90-talet.

Det handlar också om att återupprätta det starkt eroderade sociala kapitalet. Tillit grundläggs i barndomen. Det är inte statens uppgift att ta över det civila samhällets roll - dock kan vi kräva av våra politiska beslutsfattare att de strävar efter att skapa rimliga förutsättningar för ett samhälle som präglas av tillit, rättvisa, ömsesidigt förtroende och samverkan. Som minimikrav kan vi ställa att politiker och myndigheter föregår med gott exempel när det gäller att respektera ingångna avtal och uppfylla sina förpliktelser, att landets makthavare lär sig skilja mellan sina pengar och andras, att politikerna slutar fatta beslut som ökar hetsen i arbetslivet och i samhället i stort, att rättsväsendet ges rimliga möjligheter att fullgöra sina plikter, att människor möts med respekt av våra myndigheter m.m.

Låg arbetslöshet

De skadliga effekterna av arbetslöshet för barn och unga har beskrivits tidigare. Låt mig bara stryka under en slutsats: för barn- och barnfamiljer är arbetslöshet ett långt större problem än en måttlig inflation. Det finns därför starka skäl att från barnsynpunkt ifrågasätta såväl riksbankens inflationsmål på två procent som den nuvarande regeringens, och EUs, fixering vid inflationsbekämpning snarare än vid kampen mot arbetslösheten.

En barnvänlig familje- och socialpolitik

Det råder knappast något tvivel om att generella barnbidrag är den bästa formen av stöd åt barnfamiljer. Barnbidragen är, i förhållande till alla andra bidragsformer, synnerligen lätthanterliga. De är administrativt billiga, och svåra att fuska med. Deras legitimitet i det svenska samhället är självklar. De tillfredsställer kraven på en utjämning i två avseenden: mellan barnfamiljer och hushåll utan barn, och över tiden, dvs. de utgår under den period då man är försörjningspliktig.

Det finns starka skäl att även komplettera barnbidragen med selektiva stödformer, i första hand bostadsbidrag. I jämförelse med stödformer med usel träffsäkerhet - som t.ex. låg matmoms - är dock barnbidragen klart överlägsna, och ju större andel av det riktade stödet till barnfamiljer som utgår i form av barnbidrag, desto bättre.

Alla selektiva system skapar också höga margineffekter. Det är i dag barnfamiljer i låg- och mellaninkomstskikten som har landets högsta marginalsatser, om hänsyn tas till den avtrappning av bostadsbidrag och de höjda barntillsynstaxor som inträder vid stigande inkomst.

En begränsning med en höjning av barnbidragen är att den är verkningslös för de allra fattigaste hushållen, de som saknar inkomster från arbete eller socialförsäkringssystemet. För dessa är det existensminimum som gäller - en höjning av barnbidraget (eller av bostadsbidraget, etc.) skulle omedelbart dras av från socialbidraget. Dock kan även ett stort antal barnfamiljer med låga inkomster med hjälp av en kraftig barnbidragshöjning komma över den tröskel som i dag tvingar dem till socialen.

Detta vore, i sig, en enorm vinst. Och höjda barnbidrag skapar inga negativa margineffekter.

En höjning av barnbidragen (eller av ersättningsnivåerna inom socialförsäkringssystemen), och en minskning av socialbidragen, har också den stora fördelen att kostnaderna hamnar där de skall: hos staten, inte hos kommunerna. För att kommunerna skall ges en rimlig chans att sköta sina åtaganden inom kärnområden som skola och omsorg fordras att de slipper finansiera olika regeringars konjunkturpolitiska haverier.